

РОЗДІЛ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.5

Дзюбановська Н. В.

Тернопільський національний економічний університет

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК БАЗИС ДЛЯ ЇЇ ВИМІРЮВАННЯ

Систематизовано теорії міжнародної торгівлі з позиції пропозиції та попиту. Теоретично описано основні теорії міжнародної торгівлі. Досліджено переваги та недоліки теорій міжнародної торгівлі. Узагальнено, що теорії міжнародної торгівлі є основою під час статистичного спостереження торгівлі та дають змогу виявити ключові показники її вимірювання.

Ключові слова: базис, вимірювання, міжнародна торгівля, показники, попит, пропозиція, систематизація, статистичне спостереження, теорія.

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля вважається найважливішою формою міжнародних економічних відносин, її роль в економічному розвитку дедалі зростає. Історично вона пройшла довгий шлях, унаслідок чого виникла велика кількість теорій міжнародної торгівлі, дослідження і розгляд яких дає змогу кращого розуміння механізму міжнародної торгівлі для вибору показників її вимірювання та, відповідно, для вибору найоптимальнішого варіанту управління міжнародними економічними відносинами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії міжнародної торгівлі присвятили свої праці багато вчених, як іноземних, так і вітчизняних, а саме: Бураковський І., Давиленко Н., Киреев А., Козик В., Кругман П., Ляшенко О., Оніщенко В., Панкова Л., Рут Ф., Савельєв Є., Урицький Н., Філіпенко А., Циганкова Т. та ін. Окрім того, проблемам розвитку міжнародної торгівлі присвячено праці Вернона Р., Леонтєва В., Ліндера С., Оліна Б., Познера М., Портера М., Рікардо Д., Самуельсона П., Скотта Л., Сміта А., Хекшера Е. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на великий внесок визначних науковців у розвиток даної проблеми, все ж таки надзвичайно актуальним є питання узагальнення традиційних теорій міжнародної торгівлі, що відіграє фундаментальну роль під час статистичного спостереження торгівлі та дає змогу виявити ключові показники її вимірювання.

Мета статті полягає у систематизації теорій міжнародної торгівлі для уточнення теоретичного базису її вимірювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна торгівля почала активно розвиватися у XVIII–XIX ст., проте найвищих темпів вона досягла у кінці XX ст. Теорію розвитку міжнародної торгівлі умовно можна поділити на дві категорії: з позиції пропозиції та з позиції попиту (рис. 1).

Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо полягає в тому, що для розвитку міжнародної торгівлі не є необхідною існування абсолютної переваги в національному виробництві певного товару, тобто за наявності порівняльних переваг міжнародний обмін є можливим та бажаним [1, с. 25]. Уперше в середині 20-х років XIX ст. шведський економіст Е. Хекшер та його учень Б. Олін проаналізували, як забезпеченість факторами виробництва впливає на розвиток міжнародної торгівлі. Вони вважали, що на відмінність у відносних витратах між країнами впливає те, що для виробництва різних товарів використовуються фактори у різних співвідношеннях, а також нерівномірною є факторонасиченість окремих країн.

Відповідно до теорії Хекшера-Оліна, «країна експортуватиме ті товари, виробництво яких базується на інтенсивному використанні відносно надлишкових виробничих ресурсів, і, відповідно, імпортуватиме товари, виробництво яких характеризується інтенсивним використанням відносно дефіцитних виробничих ресурсів» [1, с. 75]. Таким чином, за надлишковості певного фактора виробництва в даній країні ціна на нього буде значно нижчою, ніж в інших країнах. А також відносна ціна на даний продукт, для виробництва якого цей дешевший фактор використовується більше, ніж інші, буде нижчою порівняно з іншими країнами. Тобто таким чином і виникають порівняльні переваги, які є визначальними для зовнішньої торгівлі.

Згідно з концепцією Хекшера-Оліна, країни вивозять ту продукцію, на виробництво якої вони заграчають надлишкові для них ресурси [7, с. 92]. Однак промислово розвинені країни володіють виробничими ресурсами майже у рівних кількостях. Таким чином, на

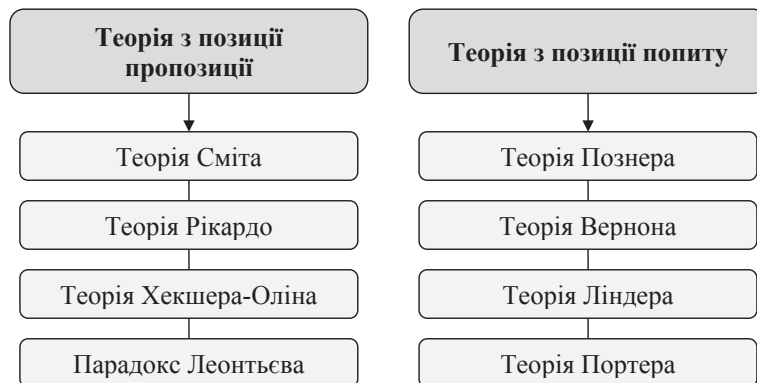

Рис. 1. Систематизація теорій міжнародної торгівлі з позицій пропозиції та попиту

міжнародному ринку певне місце займає торгівля «схожими» товарами між «схожими» країнами.

У середині 50-х років ХХ ст. американський економіст В. Леонт'єв емпірично перевіряв основні висновки концепції Хекшера-Оліна і отримав парадоксальні висновки. Він використав модель міжгалузевого балансу «затрати – випуск», в основу якої поклав економічні дані США за 1947 р. Результати дослідження В. Леонт'єва показали, що в експорті товарів США переважає працемісткість, а в імпорті – капіталомісткість. Даний факт суперечив теорії Хекшера-Оліна й отримав назву «парадокс Леонт'єва». Це пояснювалося тим, що після війни у США надлишковим фактором виробництва був капітал, а заробітна платня була значно вищою. Крім того, наявність цього парадоксу у післявоєнний період спостерігалася і для інших країн, таких як Японія, Індія тощо.

Спроби пояснити «парадокс Леонт'єва» дали змогу розширити теорію Хекшера-Оліна. Зокрема, неоднорідність факторів виробництва, особливо працемісткість, яка значно різнилася за рівнем кваліфікації. Тобто для промислово розвинених країн в експорті відображається надлишок висококваліфікованої робочої сили, а для країн, що розвиваються, експортують товари, виробництво потребує суттєвих затрат некваліфікованої праці. Крім того, важливе значення мають природні ресурси, необхідні для виробництва продукції у поєднанні з великою кількістю капіталу. Таким чином, експорт із багатьох країн, що розвиваються, є капіталомістким, оскільки вони володіють великими запасами природних ресурсів, незважаючи на те що для цих країн капітал не є надлишковим фактором. І, звичайно, потрібно враховувати урядову зовнішньоторговельну політику кожної країни, яка може вводити обмеження на імпорт і заохочувати розвиток внутрішнього виробництва та експорт товарів, для виробництва яких використовуються дефіцитні фактори виробництва.

У зв'язку зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу відбуваються певні зміни у забезпеченні факторами виробництва. Тобто з розвитком технологій виникають нові методи виробництва, що підвищують продуктивність праці, а також виникає можливість отримання додаткового доходу від продажу ліцензій, патентів, копій, товарних марок тощо. Даний підхід розширює концепцію Хекшера-Оліна. Таким чином, завдяки науково-технічному прогресу можна виявити зміни структури міжнародної торгівлі, що не вдалося б зробити завдяки статичній моделі Хекшера-Оліна.

Згодом у 1961 р. англійський економіст та вчений М. Познер висунув теорію технічного розриву. Дана концепція є окремим випадком теорії Хекшера-Оліна з урахуванням технологічного фактору. Відповідно до теорії Познера, виходить, що одна і та ж технологія часто не використовується одночасно в різних країнах, а для її переміщення від однієї країни до іншої повинен пройти якийсь час. Тобто країна – власник певної технологічної інновації користується нею для виробництва продукції, а водночас інші країни ще не мають даного нововведення. Проте через деякий проміжок часу в інших країнах упроваджуються чи передаються дані інноваційні технології, тому технологічний розрив зменшується.

Крім того, концепція технологічного розриву Познера не враховує те, що власник певної новітньої технології свідомо обмежує до неї доступ. Саме тому дана теорія набула подальшого роз-

витку в 1966 р. завдяки Р. Вернону й отримала назву теорії міжнародного життєвого циклу продукту. Згідно з цією теорією, впродовж життєвого циклу певного продукту відбувається послідовна зміна його постачальників на міжнародний ринок [1, с. 121]. Концепція Вернона віддзеркалювала реальні події 60-х років, коли розроблені у США товари поступово розповсюджувалися в інших країнах.

Відповідно до теорії міжнародного життєвого циклу продукту, певні види продукції проходять чотириетапний цикл: упровадження, зростання, зрілість та занепад [2]; виробництво даної продукції розповсюджуються між країнами залежно від етапу циклу.

Перший етап (упровадження) базується на розробленні інноваційної технології як відповідь на провалену потребу. Більшою мірою промислово розвинені країни є домінуючими на даному етапі, тому що існує низка причин, що цьому сприяє, а саме: високі доходи, висока конкуренція, вимогливі споживачі, присутність учених, кваліфікованих інженерів, сучасного обладнання, технологій тощо.

Незважаючи на те що теоретично будь-яку продукцію можна виробляти у будь-якій країні, на практиці виробництво продукції зосереджується в країнах, де дана продукція була розроблена, або інших країнах зі схожим рівнем життя, оскільки після розроблення вона потребує ще вдосконалення. Крім того, більшість продажів даної продукції здійснюється на внутрішньому ринку, оскільки під час розроблення та виготовлення продукції враховуються передусім внутрішні потреби, а не зовнішні.

Даний етап характеризується працемісткістю виробництва порівняно з іншими етапами. Виробничий процес протікає таким чином, щоб можна було вносити зміни під час виробництва продукції залежно від зворотної інформації, що надходить від споживачів. Таким чином, збільшуються затрати праці порівняно з автоматизованим процесом виробництва, який є капіталомісткішим.

Другий етап (зростання) характеризується розширенням процесу виробництва за межі країни – розробника нововведення, тобто випуск продукції крім вітчизняного виробництва поширюється за кордон. До того ж, урахувавши конкуренцію, дану продукцію може випускати іноземний супротивник, зробивши незначні її зміни, щоб обійти патентний захист. Проте враховуючи, що в даній країні розширюється ринок нових товарів, дані товари модифікують під вітчизняних споживачів, великі витрати на запуск виробництва, великі транспортні витрати та високі тарифи, випущена продукція практично повністю зосереджується в тій країні, де створено нове підприємство.

Після збільшення збуту даної продукції на багатьох ринках починається процес стандартизації технології та обладнання. Виробництво продукції все ще є працемістким.

Третій етап (зрілість) вирізняється вирівнюванням світового попиту на нову продукцію. Процес виробництва стає настільки відпрацьованим, що не потребує додаткових знань для зменшення витрат. Таким чином, виробництво даної продукції у промислово розвинених країнах не має змісту. Тобто воно переходить в інші країни, що мають змогу використовувати стандартну технологію з метою зменшення собівартості одиниці товару. А це приводить до збільшення збуту у слаборозвинених країнах.

Останній, четвертий, етап (занепад) визначається переходом процесу виробництва продукції у слаборозвинені країни, де є надлишок дешевої робочої сили, оскільки технологія та обладнання стають максимально вдосконаленими і не потребують виняткової кваліфікації. Ринки у промислово розвинених країнах ліквідуються швидше, ніж ринки у слаборозвинених країнах. Причиною цьому є заможність споживачів у промислово розвинених країнах, які охоче витрачають свій дохід на новіші товари, а їх необхідні потреби у зрілому товарі задовольняються за рахунок його імпорту із слаборозвинених країн.

Окрім того, що концепція міжнародного життєвого циклу продукту здатна пояснити закономірність розвитку зовнішньої торгівлі великої групи товарів, що є основною перевагою, дана теорія має також низку недоліків, а саме: по-перше, не враховується існування тих видів продукції, що не проходять усі етапи життєвого циклу (товари з надзвичайно коротким життєвим циклом унеможливають зменшення витрат завдяки переходу виробництва з однієї країни в іншу; предмети розкоші, вартістю яких споживачі нехтують; товари із надто високими транспортними витратами, що роблять недоцільним їх експорт незалежно від стадії життєвого циклу тощо); по-друге, дана концепція зафіксувала лідерство США у виробництві продукції, а також відвела важливе місце країнам Європи та Японії, що робило приреченими спроби змінити свій стан у міжнародному розподілі праці для слаборозвинених країн.

Велика частка міжнародної торгівлі відбувається між «схожими» країнами, тобто між промислово розвиненими країнами, що знаходяться у помірному кліматі та населені людьми з високим рівнем освіти. Попередньо розглянуті загальновідомі теорії міжнародної торгівлі опиралися на відмінності між країнами, а не на їх схожість.

У 1961 р. шведський економіст С. Ліндер зробив спробу пояснити структуру торговельних потоків окремо взятої країни [1, с. 122]. Його підхід відрізнявся тим, що вчений здійснює аналіз міжнародної торгівлі лише з позиції попиту. Теорія Ліндера базується на тому, що уподобання споживачів певним чином визначаються рівнем їх доходів, тобто залежно від середнього доходу на душу населення конкретної країни можна визначити організацію уподобань споживачів, а відповідно, й організацію попиту, що дасть змогу виробникам запропонувати затребувані товари. Таким чином, відбувається зв'язок між доходом на душу населення певної країни та організацією виробництва певних товарів. Усі ці процеси відбуваються насамперед на внутрішньому ринку країни, і лише згодом, після розширення виробництва, переходять на зовнішній. Оскільки даний перехід відбувається на основі товару, що задовольняє потреби вітчизняного споживача, то й організація споживання країни-імпортера повинна бути схожою з організацією країни-експортера. Отже, на відміну від теорії співвідношення факторів вироб-

ництва не лише розбіжності, але й схожості між країнами може передувати виникненню торгівлі.

Концепція подібності країн базується на розробленні нової продукції для задоволення існуючих актуальних потреб споживачів на внутрішньому ринку і переході на ринки, що є найподібнішими до вітчизняного ринку. Дана теорія трактує міжнародну торгівлю більше з позиції попиту, а не пропозиції.

Рівень торгівлі між країнами буде тим вищий, чим більше будуть перехресуватися організації попиту в країні-експортері та країні-імпортері, зміцнені високим рівнем доходу населення. Дане явище, що відкрив С. Ліндер, отримало назву «феномен перехресного попиту».

Здатність пояснити торгівлю між схожими країнами є основною перевагою теорії Ліндера.

Наприкінці 80-х років XIX ст. американський економіст та вчений, професор кафедри ділового адміністрування Гарвардської школи бізнесу М. Портер упродовж кількох років досліджував десять країн, що відрізнялися економічним розвитком (Великобританію, Данію, Італію, Корею, Німеччину, Сінгапур, США, Швейцарію, Швецію та Японію) з метою виявлення причин виникнення конкурентної переваги у певних галузях та усвідомлення основних положень політики фірм та національної економіки. Країни були відібрані таким чином, що кожна з них характеризувалася різною державною політикою щодо промисловості, різним географічним розташуванням, розміром, проте всі країни були конкурентоздатними у більш ніж 100 галузях економіки та індустрії. У своєму дослідженні М. Портер аналізував конкурентоспроможність галузей економіки за три періоди: у 1971, 1978 та 1985 рр. Результатом проведеного дослідження є виникнення всеосяжної концепції конкурентної переваги країн, що отримала підтвердження достатньою кількістю фактів. Дана теорія демонструє залежність успішного існування фірм певної країни у конкретних галузях економіки від економічного середовища, політики, культурних цінностей та лідерів країни. Тобто вона трактує, що для забезпечення успіху вітчизняної промисловості у міжнародній конкуренції потрібно враховувати властивості нації.

Висновки. Узагальнення традиційних теорій міжнародної торгівлі є підґрунтям для вимірювання зовнішньо-торгівельних потоків. Під час дослідження нами систематизовано існуючі теорії міжнародної торгівлі з позицій пропозиції і попиту, зокрема: до теорій торгівлі з позицій пропозиції ми віднесли концепції Сміта, Рікардо, Хекшера-Оліна та парадокс Леонтєва; відповідно до теорій торгівлі з позицій попиту, – концепції Познера, Вернона, Ліндера та Портера.

Усвідомлення переваг та недоліків розглянутих теорій, а також їх систематизація з позицій пропозиції та попиту дають змогу виявити ключові показники для вимірювання і статистичного спостереження торгівлі.

Список використаних джерел:

1. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / І. Бураковський ; ред. Ю. Набока. – К. : Основи, 1996. – 241 с.
2. Міжнародні економічні відносини : [навч. посіб.] / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Давиленко ; 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 406 с.
3. Савельєв Е.В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів : [підручник для магістрантів з міжнародної економіки і державної служби] / Е.В. Савельєв. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 580 с.
4. Heckscher, Eli. «The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income». *Ekonomisk Tidskrift* 21 (1919).
5. Leontief, Wassily W. «Factor Proportions and the Structure of American Trade: Further Theoretical and Empirical Analysis». *Review of Economics and Statistics* 38, no. 4 (November 1956). – P. 386–407.

6. Linder, Staffan Burenstam. An Essay on Trade and Transformation. New York: John Wiley and Sons, 1961.
7. Ohlin, Bertil. Interregional and International Trade. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1933.
8. Posner, Michael V. «International Trade and Technical Change». Oxford Economic Papers, New Series, 13. – № 3, (October 1961). – P. 323–341.
9. Ricardo, David. The Principles of Political Economy and Taxation. London: J.M. Dent and Sons, 1948. (Originally published in 1817).
10. Smith, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: J.M. Dent and Sons, 1977. (Reprint of work originally published in 1776). Book IV.
11. Vernon, Raymond «International Investment And International Trade in Product Cycle». Quarterly Journal of Economics 80. – № 2 (May 1966). – P. 190–207.

Дзюбановская Н. В.

Тернопольский национальный экономический университет

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ТЕОРИЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ КАК БАЗИС ДЛЯ ЕЕ ИЗМЕРЕНИЯ

Резюме

Систематизированы теории международной торговли с позиции предложения и спроса. Теоретически описаны основные теории международной торговли. Исследованы преимущества и недостатки теорий международной торговли. Обобщено, что теории международной торговли являются основой при статистическом наблюдении торговли и позволяют обнаружить ключевые показатели ее измерения.

Ключевые слова: базис, измерения, международная торговля, показатели, предложение, систематизация, спрос, статистическое наблюдение, теория.

Dziubanovska N. V.

Ternopil National Economic University

SYSTEMATIZATION OF THE THEORIES OF INTERNATIONAL TRADE AS THE BASIS FOR ITS MEASUREMENT

Summary

The theory of international trade from the perspective of supply and perspective of demand is systematized. The basic theories of international trade are theoretically described. It is investigated the advantages and disadvantages of international trade of theories. It is generalized that the theories of international trade are the basis for the statistical monitoring of trade and allow identifying key indicators of its measurement.

Key words: basis, measurements, international trade, indicators, supply, systematization, statistical observation, theory.